

In de Zendtijd voor Politieke Partijen 1963 - 2012

17-6-2013

**Geert de Vries
S1087924**

**Begeleider:
Prof. Dr. J.J.M. van Holsteyn**

**Bachelorproject ter voltooiing van de BSc Politicologie
Faculteit der Sociale Wetenschappen**

Universiteit Leiden

In de Zendtijd voor Politieke Partijen

Geert de Vries

Samenvatting

Personalisering is een proces waarbij individuele politieke actoren belangrijker worden ten koste van partijen en collectieve instituties. In dit onderzoek is de personaliseringshypothese getoetst door middel van kwalitatieve en kwantitatieve analyses van televisieprogramma's in de Zendtijd voor Politieke Partijen uit de periode van 1963 tot en met 2012. Uit de kwalitatieve analyse van een selectie van programma's van D66, de PvdA en de VVD die kort voor Tweede Kamerverkiezingen in deze periode zijn uitgezonden blijkt er van personalisering geen sprake te zijn geweest. De resultaten van de kwantitatieve analyses aan de hand van een codeerschema dat gebaseerd is op onderzoek van Langer (2009) lijken hetzelfde te suggereren, maar zijn niet significant.

Voorwoord

Dit onderzoek is tot stand gekomen ter voltooiing van de Bachelor of Science Politicologie aan de Universiteit Leiden onder begeleiding van en met dank aan Dr. T.P. Louwerse, K. Heijstek-Ziemann MPhil en in het bijzonder Prof. Dr. J.J.M. van Holsteyn. Verder gaat mijn dank uit naar Beelden voor de Toekomst voor het digitaliseren van de televisieprogramma's in de Zendtijd voor Politieke Partijen en de hulp die zij hebben geboden in beschikbaar stellen van de benodigde programma's voor dit onderzoek.

Inhoudsopgave

1	Introductie	4
2	Literatuur	5
3	Zendtijd voor Politieke Partijen	7
4	Hypothese & methode	9
5	Databronnen	12
6	Resultaten	13
6.1	Kwalitatieve analyse	13
6.2	Kwantitatieve analyse	16
7	Conclusies en slotbepalingen	19
8	Referenties.....	21
	Appendix A – Codeerschema	23
	Appendix B – Data	25

1 Introductie

Volgens velen wordt de politiek en het electorale proces tegenwoordig gedomineerd door personen. Waar voorheen partijen de dienst uitmaakten, zouden nu personen bepalend zijn voor verkiezingsuitslagen. ‘De media’ lijkt hier ook van uit te gaan. Zo werd gesteld dat de PvdA in 2003 gered werd door het ‘kontje van Bos’, terwijl in 2006 ‘draaikont Bos’ verantwoordelijk was voor het verlies van de partij (Andeweg & van Holsteyn 2008).

Volgens Voerman (2007) gaan politieke partijen ook uit van de zogenaamde personalisering van de politiek. Zo concludeerde de commissie-Dekker bijvoorbeeld in hun evaluatierapport over de VVD dat personen een grotere rol zijn gaan spelen in de politiek. De commissie-Vreeman van de PvdA stelde dat het gebrekkige programmatische onderscheid tussen partijen ‘een extra impuls vormde voor de toch al stevige trend richting personalisering van de politiek’. Sinds de opkomst van de televisie en het internet zouden politieke partijen de persoon van de lijsttrekker voor electoraal voordeel nadrukkelijk naar voren hebben geschoven. Door eigen toedoen zou de partij hierdoor steeds sterker het gezicht van de lijstaanvoerder krijgen.

Hoewel personalisering van de politiek door velen als een vaststaand feit wordt beschouwd heerst hier onder politicologen echter een voortgaand debat over. Onderzoek naar de personaliseringshypothese heeft namelijk tegenstrijdige resultaten opgeleverd. Sommige studies hebben sterk bewijs geleverd, terwijl andere onderzoeken geen aanwijzingen van personalisering hebben gevonden. Hierdoor heerst er binnen dit vakgebied nog geen consensus. In dit onderzoek wordt getracht duidelijkheid te verschaffen en wordt er getoetst of er personalisering heeft plaatsgevonden in de Nederlandse politiek. Hiervoor zijn kwalitatief en kwantitatief, aan de hand van een codeerschema, televisieprogramma’s in de Zentijd voor Politieke Partijen (ZPP) geanalyseerd. Hiervoor is een selectie van deze programma’s die uitgezonden zijn van 1963 tot en met 2012 gemaakt.

In dit artikel zal eerste in worden gegaan op de bestaande literatuur over personalisering. Na de conceptualisering volgt een overzicht van voorgaand onderzoek dat de personaliseringshypothese heeft getoetst. Ook worden mogelijke oorzaken van personalisering beschreven. Ten tweede volgt een beschrijving van de ZPP. Als derde volgt de hypothese en methode van dit onderzoek. Daarna volgt een beschrijving van de databronnen, om af te sluiten met de resultaten, conclusies en slotbepalingen.

2 Literatuur

Er zijn veel definities van het concept personalisering. Zo definiëren Brettschneider en Gabriel (2002) en Kaase (1994) personalisering als een proces waardoor het politieke gewicht van individuele actoren in de politiek groeit, terwijl de prominentie van politieke partijen afneemt. Karvonen (2010, 4) heeft een vergelijkbare definitie en stelt dat personalisering inhoudt dat individuele politieke actoren belangrijker worden ten koste van partijen en collectieve instituties.

Rahat en Sheaffer (2007, 67) stellen dat het van belang is onderscheid te maken tussen verschillende vormen van het concept personalisering, namelijk institutionele, media- en gedragspersonalisering. Institutionele personalisering is het aanpassen van regels, processen en instituties met als gevolg een verschuiving van de nadruk van politieke partijen naar individuele politici. Mediapersonalisering wordt omschreven als het groter worden van de aandacht van de media voor politici, ten koste van de aandacht voor partijen, organisaties en instituties. Binnen gedragspersonalisering wordt onderscheid gemaakt tussen personalisering van het gedrag van de politiek en het gedrag van burgers. Voor het gedrag van de politiek zou dit betekenen dat de activiteit vanuit individuen toeneemt, terwijl de activiteit vanuit partijen afneemt. Personalisering van het gedrag van burgers houdt in dat politieke competitie door burgers meer en meer wordt ervaren als een strijd tussen individuen, in plaats van tussen partijen.

Volgens Karvonen (2010, 5) kan personalisering zich uiten in verschillende veranderingen in het electoraat en de politiek. Zo kan bijvoorbeeld in politieke propaganda meer nadruk komen te liggen op personen. Veranderingen in het electorale systeem kunnen ook leiden tot een grotere gerichtheid op personen. Vanuit de kiezer kan de politiek sterker worden ervaren als een competitie tussen individuen in plaats van partijen. Ook kan het betekenen dat kiezers de stemkeuze meer en meer laten bepalen door het beeld dat zij hebben van personen, zoals bijvoorbeeld lijsttrekkers. Doordat personen elkaar sneller afwisselen dan politieke partijen maakt dit de weg vrij voor meer electorale volatiliteit. Het valt immers te verwachten dat wanneer in bepaalde politieke functies de wacht wordt gewisseld en de stemkeuze sterker wordt bepaald door personen er makkelijker gewisseld wordt van partij.

Politiek leiders kunnen door personalisering een groter persoonlijk mandaat verkrijgen en grotere autonomie op het gebied van beleid bewerkstelligen. Hierdoor valt volgens McAllister (2009, 584) te verwachten dat er meer aandacht zal komen voor institutionele hervorming, om

zo het electorale systeem met de praktijk overeen te laten komen.

Als belangrijkste oorzaken van personalisering worden vaak twee hoofdredenen genoemd. Ten eerste wordt vaak de opkomst van de elektronische media genoemd, in het bijzonder de televisie in de jaren 50 en 60 (McAllister 2009, 578). Televisie lijkt door het gebruik van bewegend beeld als vanzelf gericht op personen in plaats van partijen of andere instituties. De mens is immers gewend informatie tot zich te krijgen via personen, wat door de elektronische media eenvoudiger is geworden. Hierdoor zouden politici volgens de personaliseringshypothese meer en meer aandacht krijgen. Logo's, gebouwen en programma's van politieke partijen leveren daarnaast geen interessante beelden op (McAllister 2009, 579).

Ten tweede wordt de ontzuiling veelvuldig genoemd als aanjager van personalisering van de Nederlandse politiek. Door het wegvallen van de relatie tussen socio-economische factoren en stemkeuze is de weg vrijgemaakt voor andere factoren om tot de voorgrond te treden. Waar voorheen de afkomst en wat ouders stemden veelal stembepalend was hebben andere factoren nu een belangrijkere rol gekregen, waar individuele kandidaten er één van zouden vormen (Karvonen 2010, 1). Door Irwin en van Holsteyn (2008, 182) is vastgesteld dat het *structured model* voor electorale competitie voor Nederland niet langer relevant is voor het verklaren van stemgedrag. Volgens dit model kan stemgedrag worden voorspeld op basis van religie en socio-economische factoren.

Poguntke en Webb (2005) geven nog een andere reden die oorzaak zou zijn van personalisering. Volgens hen zou door mondialisering macht verschuiven naar het staatshoofd en zijn directe omgeving, weg van de nationale democratische instituties. Dit zou komen doordat staatshoofden een van de belangrijkste rollen hebben in de internationale politiek. Hierdoor zouden de personen die deze functies bekleden belangrijker worden, wat leidt tot meer individuele aandacht.

Onderzoek naar de personaliseringshypothese heeft echter tot nog toe tegenstrijdige resultaten opgeleverd. Hierdoor is er onder politicologen geen consensus over de personaliseringshypothese. Zo zijn er onderzoekers die stellen dat er geen sprake is van personalisering, terwijl anderen het als vastgesteld beschouwen en stellen dat dit een sterk effect heeft gehad. Wetenschappers die de personaliseringshypothese bewezen achten onderstrepen echter veelal nuances en relativiseren de nieuwigheid en belang hiervan (Andeweg & van Holsteyn 2006, 107). McAllister (2009, 584) stelt dat het vrijwel zeker is vastgesteld dat de politiek gepersonaliseerd is gedurende de afgelopen vijftig jaar. Hier zou voldoende bewijs voor zijn gevonden. Het effect zou vooral te zien zijn binnen parlementaire democratieën.

Karvonen (2010, 2) stelt dat de personaliseringshypothese vooralsnog niet als voor waar

aangenomen kan worden. In zijn boek heeft hij geprobeerd een antwoord te geven aan de hand van voorgaande studies op de vraag of het correct en redelijk is te stellen dat de afgelopen decennia personalisering heeft plaatsgevonden. Wat betreft institutionele personalisering wijzen de onderzoeksresultaten niet in één richting. In enkele landen is de macht van de minister-president groter geworden, terwijl in andere gevallen deze gelijk is gebleven of kleiner is geworden. Wat betreft electorale hervorming zijn er in landen met proportionele stelsels binnen partijen meer mogelijkheden gekomen voor kandidaatsverkiezingen. Daarentegen hebben er in enkele stelsels die voorheen gericht waren op kandidaten hervormingen in de tegengestelde richting plaatsgevonden (Karvonen 2010, 102).

Het sterkste bewijs voor de personaliseringshypothese valt volgens Karvonen te vinden in onderzoek dat zich richtte op mediapersonalisering. Zo krijgen bijvoorbeeld Britse premiers meer media-aandacht en is deze aandacht persoonlijker en vaker gericht op hun leiderschapskwaliteiten. Volgens Karvonen (2010, 101) hebben de studies die de personaliseringshypothese toetsten tegenstrijdige resultaten opgeleverd, waardoor er nog geen eendoordeel over geleverd kan worden.

Volgens Rahat en Sheaffer (2007) is het gebrek aan uniformiteit in operationalisatie en conceptualisatie tussen verschillende onderzoeken een van de redenen dat de resultaten tegenstrijdig zijn. Zij hebben onderzoek gedaan naar mediapersonalisering en hebben gekeken waar de verslaggeving van verkiezingen zich op richt. Hun onderzoek naar de verslaggeving van een half jaar voor tot aan de Knessetverkiezingen gaf als resultaat dat er van 1949 tot 2003 een duidelijke trend was van steeds minder aandacht voor partijen en een groeiende aandacht voor kandidaten. Er was echter geen sprake van mediaprivativering, wat zij omschrijven als meer aandacht voor karaktereigenschappen en privéleven (Rahat en Sheaffer 2007, 74).

3 Zendtijd voor Politieke Partijen

In 1925 drongen verschillende politieke partijen aan bij het Hilversumsche Draadloze Omroepcomité (HDO) om verkiezingstoespraken op de radio te mogen houden. De HDO besloot ten behoeve van de neutraliteit in verkiezingstijd alle politieke partijen zendtijd aan te bieden, waardoor er *de facto* sprake was van de eerste ZPP. Het aantal Tweede-Kamerzetels gold hierbij als verdelingscriterium (Dragstra 2006, 347). In 1928 ontstond wettelijke regeling van de radio-omroepen door middel van de Radiowet. Vervolgens werd in 1930 via een ministeriële beschikking zendtijd toegewezen aan de radio-omroepen. De AVRO, de KRO, de

NCRV en de VARA kregen via dit Zendtijdbesluit alle 20%, terwijl de kleinere VPRO 5% kreeg toegewezen. Dit leidde tot kritiek vanuit liberale hoek, doordat de rest van de belangrijkste politieke stromingen samen met een omroep in een zuil zaten. Zo kon de Sociaal-Democratische Arbeiderspartij rekenen op de VARA, de Rooms-Katholieke Staatspartij op de KRO en de Anti-Revolutionaire Partij op de NCRV (Dragstra 2006, 346). Op deze wijze werd de ZPP gereguleerd tot de Tweede Wereldoorlog, ondanks de kritiek van de liberalen.

Mede door de verzuiling heeft de overheid lange tijd getracht politieke propaganda door middel van wetgeving te vermijden op de radio en televisie. Zo mochten mededelingen van politieke aard volgens het Radio-reglement van 1933 'niet anders inhouden dan een stellige uiteenzetting van politieke beginselen' (Politiek Compendium 2009).

Ten tijde van de Duitse bezetting tijdens de Tweede Wereldoorlog was er geen sprake van ZPP. Alle politieke partijen, behalve de NSB, werden ontbonden. De radio-omroepen moesten plaatsmaken voor de Rijksradio-omroep. Na de bevrijding werd de oude situatie snel terug in het leven geroepen. Voor de Tweede Kamerverkiezingen van 1946 werd weer gewoon zendtijd toegewezen, maar dit keer werd de evenredigheid losgelaten en kregen alle politieke partijen evenveel zendtijd (Dragstra 2006, 347). Voor de Communistische Partij Nederland werd in 1948 een uitzondering gemaakt, nadat deze de staatsgreep in Praag goedkeurde. De partij werd geacht zich buiten de democratische orde te hebben geplaatst en werd voor lange tijd van zendtijd onthouden (Bank 1989, 36). Na de Tweede Wereldoorlog werd ook gestopt met het trachten politieke propaganda niet toe te staan. Hierdoor laaide de discussie over de zendtijdverdeling onder leiding van de VVD en CHU opnieuw op. Doordat de CHU slechts zo nu en dan kon rekenen op de NCRV en de VVD helemaal geen verwante omroep had, werd het voordeel dat de andere partijen hadden door de gelieerde omroepen groter. Mede hierdoor werd in 1957 besloten politieke partijen ook buiten verkiezingstijd zendtijd toe te wijzen, iedere veertien dagen tien minuten per partij (Dragstra 2006, 348).

De overheid trachtte bij de intrede van de televisie in Nederland tijdens de jaren 50, net als dat bij de radio was gebeurd, politieke propaganda van dit medium weg te houden. Dit bleek echter onhoudbaar, waardoor voor de Tweede Kamerverkiezingen van 1959 politieke partijen ook televisiezendtijd kregen toegewezen. In 1962 werd bepaald dat politieke partijen ook buiten verkiezingsperiodes zendtijd zouden krijgen. In 1965 werd dit wettelijk vastgelegd in het Televisiebesluit, waardoor de minister de bevoegdheid kreeg reguliere zendtijd toe te wijzen (Dragstra 2006, 349). In de Omroepwet van 1969 werd dit gewijzigd in de verplichting zendtijd toe te wijzen aan partijen of groeperingen die vertegenwoordigd waren in de Tweede Kamer. Deze toewijzing werd tijdens verkiezingsperiodes opgeschort. Tijdens verkiezingsperiodes

kreeg de minister namelijk de bevoegdheid zendtijd toe te wijzen aan partijen en groeperingen die zich in een aantal door hem te bepalen kieskringen hadden ingeschreven.

De Omroepwet van 1969 werd in 1988 vervangen door de Mediawet. Deze geldt geamendeerd nog steeds en verschilt er ten opzichte van de wet van 1969 substantieel slechts in, dat tijdens verkiezingsperioden alleen partijen die in alle kieskringen zijn ingeschreven recht hebben op zendtijd. Ook ligt de toewijzing van de zendtijd in handen van het Commissariaat voor de Media. Een wetswijziging in 1999 bepaalde dat discriminerende partijen geen aanspraak kunnen maken op ZPP. Daarnaast hebben in de Eerste Kamer vertegenwoordigde partijen sindsdien ook recht op een gelijke hoeveelheid reguliere zendtijd.

Van grote invloed zijn de programma's nooit geweest. Jarenlang werd vaak bij de aankondiging van ZPP de televisie uit gezet. Tegenwoordig betekent deze aankondiging voor de meeste mensen een zaptmoment. De programma's kennen een uitzonderlijk lage kijkdichtheid en waardering (Laan, Lagas, & Zandbergen 2011). Zo bleek uit onderzoek in 1965, 1966 en 1968 een waardering van respectievelijk 58, 60 en 57 van de 100, waarmee zij de laagst gewaardeerde programma's waren van de Nederlandse televisie (NRU/NTS-SDO 1968). De programma's hebben voor een grotere kijkdichtheid te behalen het altijd moeten hebben van een beter bekeken programma voor of na de uitzending. Deze waardes kunnen hoog uitschieten indien dit een grote voetbalwedstrijd betreft (van Gelder 1989). Ook geven geënquêteerden in kiezersonderzoeken opvallend vaak 'geen mening' op over deze programma's, wat mogelijk duidt op desinteresse (Bank 1989, 37). De lage waarderingen van de programma's liggen volgens de NOS niet alleen aan een beperkte algemene belangstelling voor de politiek bij het televisiepubliek, maar ook aan het eenzijdige en saaie karakter van de inhoud. Slechts de standpunten van de partij in kwestie komen aan bod. Daarnaast zijn mede door de eenzijdigheid de programma's van een betrekkelijk saai karakter. Andere politieke programma's waarbij de politiek minder eenzijdig wordt belicht, kunnen doorgaans rekenen op een hogere waardering (Hoogendijk 1971, 146). Daarnaast is gebleken uit onderzoek van de NOS dat maar weinig mensen bereid zijn speciaal af te stemmen op een programma van slechts tien minuten (Hoogendijk 1971, 149).

4 Hypothese & methode

De personaliseringshypothese die in dit onderzoek wordt getoetst stelt dat er een proces gaande is waardoor het politieke gewicht van individuele politieke actoren groeit, terwijl de

prominentie van politieke partijen afneemt.

Voor toetsing van deze hypothese is het essentieel dat de gebruikte data hiervoor voldoet aan een aantal eisen. Zo is het ten eerste van belang onderzoek te doen over een lange periode. Personalisering wordt immers gedefinieerd als een proces dat zich langzaam over de tijd voordoet en slechts te meten valt door verschillende punten in de tijd met elkaar te vergelijken. Vaak genoemde oorzaken van personalisering zijn de ontzuiling en de opkomst van de televisie. Door de ontzuiling zou er ruimte zijn gecreëerd voor personen om aan belang te winnen. Ten tijde van de verzuiling werd de stemkeuze vooral bepaald door religie en klasse, terwijl sindsdien andere motieven een belangrijker rol zijn gaan spelen (Irwin & Holsteyn 2008). Vaak wordt gesteld dat de ontzuiling zich voor heeft gedaan vanaf de jaren zestig. Hierdoor komt het toetsend onderzoek over de personaliseringshypothese ten goede wanneer dit teruggaat tot aan de verzuiling.

Ten tweede is het voor onderzoek naar de personaliseringshypothese van belang de effecten van van personalisering te zuiveren van andere veranderingen die zich mogelijk tegelijkertijd voordoen, om zo tot een betrouwbaar resultaat te komen.

Door deze twee redenen is in dit onderzoek gekozen voor de televisieprogramma's in de ZPP.¹ Deze programma's voldoen om verschillende redenen aan de eisen voor dataverzameling voor onderzoek naar personalisering. Zo zijn deze op televisie sinds de Tweede Kamerverkiezingen van 1959. Dit biedt een vrij unieke lange periode voor onderzoek. Dit was nog voor het begin van de jaren zestig, wat veelal genoemd wordt als de start van de ontzuiling. Daarnaast is dit vanaf de intrede van televisie in Nederland. In 1956 waren er ongeveer 26.000 televisies in Nederland, wat snel opliep tot ongeveer één miljoen in 1962 (Dragstra 2006, 349).

De inhoud van deze programma's is altijd nagenoeg vrijgelaten aan de politieke partijen. Hierdoor is er geen directe invloed van 'de media'. Indien er wordt gekozen voor meer persoonlijke aandacht is dat het resultaat van een keuze van de politieke partij zelf, in plaats van dat dit zijn oorsprong kan vinden in de opzet van een journalist of programmamaker buiten de politiek. Hierdoor wordt het gedrag van de politieke partijen gemeten, zonder directe tussenkomst van buitenaf, waardoor in dit onderzoek personalisering van het gedrag van de politiek wordt onderzocht uit het onderscheid van Rahat en Sheaffer (2007).²

Voor dit onderzoek is gekozen voor het analyseren van programma's die zo kort mogelijk uitgezonden zijn voor Tweede Kamerverkiezingen in de periode van 1963 tot 2012. Er is

¹ Er is gekozen radioprogramma's in de ZPP buiten beschouwing te laten omdat personalisering gelieerd wordt aan de opkomst van de televisie.

² Zie paragraaf 2.

gekozen de verkiezingen van 1959 buiten beschouwing te laten, omdat dit de eerste keer was dat de politieke partijen televisieprogramma's in de ZPP maakten, waardoor de inhoud en opzet zich nog moesten consolideren. Programma's die zo kort mogelijk voor de verkiezingen zijn uitgezonden zijn geselecteerd om zo een consistente inhoud te verkrijgen. In de periode van 1963 tot en met 2012 zijn er vijftien Tweede Kamerverkiezingen geweest.

Sinds de start van de ZPP in 1959 hebben veel verschillende partijen gebruik gemaakt van deze mogelijkheid. Iedere partij heeft bij het maken van deze programma's zijn eigen methode, wat leidt tot onderlinge verschillen. Voor het toetsen van de personaliseringshypothese is het echter van belang dat alles behalve personalisering zo constant mogelijk wordt gehouden. Daarom is gekozen voor het analyseren van programma's van bepaalde partijen. Drie partijen hebben in deze periode meegedaan aan alle Tweede Kamerverkiezingen, waardoor zij bij iedere verkiezing gebruik konden maken van de ZPP. Deze partijen zijn de Partij van de Arbeid (PvdA), de Volkspartij voor Vrijheid en Democratie (VVD) en de Staatkundig Gereformeerde Partij (SGP). De SGP heeft echter tot nog toe altijd om principiële redenen geweigerd gebruik te maken van de ZPP. De politieke partij Democraten 66 (D66) heeft sinds de Tweede Kamerverkiezingen van 1967 aan alle verkiezingen meegedaan, waardoor deze met uitzondering 1963 ook een geschikte kandidaat is voor dit onderzoek. Daarom is voor dit onderzoek gekozen de programma's van D66, PvdA en VVD te analyseren. Deze drie partijen zijn ook redelijk verdeeld over het socio-economische spectrum, met de PvdA op links, D66 links van het midden en VVD op rechts. Ook zijn de VVD en PvdA grote partijen, terwijl D66 middelgroot is. Hierdoor en door de socio-economische verdeling is deze selectie redelijk representatief voor het volledige spectrum aan politieke partijen.

Allereerst zal aan de hand van de geselecteerde programma's de personaliseringshypothese op kwalitatieve wijze worden getoetst. Daarnaast is voor een kwantitatieve kanalyse van de programma's een codeerschema opgesteld (zie Appendix A). Deze is gebaseerd op het codeerschema van Langer (2009) en geamendeerd om te voldoen aan de eisen voor dit onderzoek. Zo is deze geschikt gemaakt voor televisieprogramma's in plaats van krantenartikelen en de Nederlandse politieke situatie in plaats van de Britse. Dit schema bevat tien codes waarmee de personaliseringshypothese getoetst kan worden. De variabelen die hieruit volgen worden individueel en samengesteld beoordeeld. Voor de samengestelde variabele zijn voor ieder programma de resulterende waardes van de codes gesommeerd. Nul is hierbij de laagst en tien de hoogst mogelijke waarde van 'persoonlijkheid' van het televisieprogramma. De resultaten van deze variabelen moet opgesplitst worden in de periodes 1963 – 1986 en 1989 – 2012. Deze opsplitsing van het tijdvak is bij deze manier noodzakelijk

doordat de lengte van de programma's door de tijd niet gelijk is gebleven en te verwachten valt dat langere programma's vaker positief scoren op de dichotome codes. Aanvankelijk duurden de programma's tien minuten, wat in 1989 werd gewijzigd in uitzendingen van twee of vijf minuten. In 1992 is overgegaan op het huidige format van drie minuten (Beeld en Geluid 2012). De tweede manier van kwantitatieve toetsing verhelpt dit probleem door de verhouding van zinnen gesproken vanuit persoonlijke titel ten opzichte van het totaal aantal zinnen vanuit persoonlijke plus institutionele titel te nemen.

5 Databronnen

De televisieprogramma's in de ZPP zijn gedigitaliseerd door Beelden voor de Toekomst en opgenomen in de archieven van het Nederlands Instituut Beeld en Geluid. Deze kunnen worden bekeken te Hilversum. Daarnaast is een selectie van de programma's online te bekijken op academia.nl. Hierdoor was het overgrote deel van de programma's in de ZPP beschikbaar voor dit onderzoek. Een overzicht van de uitgezonden programma's in de periode van 1962 tot en met 1994 is te vinden in de werkuitgaves van het Nationaal Archief Amsterdam (van Dongen 1997, 1998).

Voor veel van de Tweede Kamerverkiezingen is door ieder van de drie partijen in dit onderzoek kort voor de verkiezingsdatum een televisieprogramma in de ZPP uitgezonden en beschikbaar. Voor sommige verkiezingen is dit niet het geval. Zo zijn bijvoorbeeld de banden van een aantal programma's verloren gegaan. Ook is het voorgekomen dat er geen programma kort voor de verkiezingen is uitgezonden. Voor deze gevallen is getracht een substituuat te vinden. Voorwaarden hiervoor waren dat het programma van dezelfde partij is, niet te lang voor of na de verkiezingen is uitgezonden en het programma zich niet richtte op andere verkiezingen. Doordat de programma's in de ZPP lange tijd veelal gericht waren op ledenwerving en niet op de verkiezingen is er veelal in geslaagd geschikte vervangers te vinden.

Zo is voor de verkiezingen in 15-5-1963 gekozen voor een programma van de VVD dat uitgezonden is op 3-4-1962. Van de programma's die korter voor de verkiezingen zijn uitgezonden zijn geen geluidsbanden beschikbaar (van Dongen 1997, 145-147). Van 30-9-1963 tot 28-2-1968 heeft de VVD geen gebruikgemaakt van de ZPP, waardoor er voor de verkiezingen van 15-2-1967 geen programma beschikbaar is (van Dongen 1997, 146-147). Als laatste is voor de VVD voor de verkiezingen van 1998 bij gebrek aan een programma dat korter op de verkiezingen is uitgezonden voor de analyse een programma gebruikt dat vier maanden

voor de verkiezingen is uitgezonden.

Van de PvdA is voor iedere verkiezing een geschikt televisieprogramma in de ZPP beschikbaar. Voor de Tweede Kamerverkiezingen van 1967, 1972 en 1998 zijn programma's gebruikt die respectievelijk zes, zeven en vier maanden voor de verkiezingsdatum zijn uitgezonden, bij gebrek aan een alternatief dat korter van tevoren is uitgezonden. Ook deze programma's zijn beoordeeld en worden geacht geschikte substituten te zijn.

D66 heeft van 25-1-1967 tot 20-11-1972 geen gebruik gemaakt van de ZPP (van Dongen 1997, 56). Ook van 31-5-1979 tot 24-8-1982 is geen gebruik gemaakt van de ZPP. De programma's die uitgezonden zijn op 24-8-1982, 3-9-1982 en 19-1-1983 zijn niet beschikbaar, waardoor van D66 voor de verkiezingen van 1971, 1981 en 1982 data ontbreekt (van Dongen 1997, 59). Kortere dan drie maanden voor de verkiezingen van 1998 is door D66 geen programma uitgezonden.

In totaal zijn voor dit onderzoek 43 programma's gecodeerd. De data hiervan is terug te vinden in appendix B.

6 Resultaten

De resultaten uit dit onderzoek zijn onder te verdelen in twee categorieën. Als eerste komt de kwalitatieve analyse van de programma's aan bod. Daarna zal een analyse volgen van de resultaten van de tien personaliseringsvariabelen, individueel en samengesteld. De resultaten van de analyse van de individuele variabelen en samengestelde variabele moeten worden opgesplitst door de verschillen in de tijdsduur van de programma's in de periode 1963 tot en met 1986 en 1989 tot en met 2012.³ Door de verhouding van zinnen gesproken vanuit persoonlijke titel ten opzichte van het totaal aantal zinnen vanuit persoonlijke plus institutionele titel te analyseren kan het volledige tijdvlak toch kwantitatief worden onderzocht.

6.1 Kwalitatieve analyse

Voor de kwalitatieve analyse van de personaliseringshypothese zijn de programma's van D66, PvdA en VVD partij voor partij chronologisch tweemaal bekeken. In de twaalf geselecteerde programma's van D66 lijkt er van personalisering geen sprake te zijn, eerder het omgekeerde.

³ Zie voor meer informatieve Appendix A en paragraaf 4.

In het eerste beroemde spotje dat de partij introduceerde voor de Tweede Kamerverkiezingen in 1967 wordt Hans van Mierlo gevolgd in zijn gang naar de studio voor de ZPP. Hij spreekt vanuit de partij en zegt veelal wij of Democraten '66. De programma's hierna uit 1972 en 1977 zijn ten opzichte van de uitzendingen van de PvdA en VVD sterk gericht op individuen. Zo worden bijvoorbeeld in de uitzending uit 1972 de personen in het 'schaduwkabinet' Den Uyl diepgaand besproken, waarbij veelvuldig aandacht is voor hun karaktereigenschappen en activiteiten buiten de politiek. Vanaf 1986 is er in de televisieprogramma's van D66 meer aandacht voor het partijprogramma. Dit programma wordt onderbouwd door Hans van Mierlo die op formele wijze veelal spreekt vanuit de partij, waarbij er minder aandacht is voor personen. Wel heeft hij over de verkiezingslogan 'laat Lubbers zijn karwei afmaken'. In de programma's uit 1989 en 1994 onderbouwt hij op vergelijkbare wijze het partijprogramma. Opvallend is het einde van het programma uit 1994: 'kies van Mierlo'. In het programma van 1998 komen verschillende D66'ers in beeld en komen verder burgers aan het woord, die onder andere enthousiast ingaan op Els Borst als lijsttrekker. Het programma uit 2002 is zeer merkwaardig. Vrijwel het hele programma zijn slechts een fles ketchup en mayonaise in beeld. Aan het eind loopt Thom de Graaf het beeld in. In het gehele programma wordt vanuit de partij gesproken over het programma en komt inhoud op persoonlijke titel niet aan bod. In 2010 zendt de partij beelden uit van de campagne van Pechtold. We horen en zien hem een zaal toespreken, met afwisseling van beelden van hem op straat tijdens het canvassen.

In het programma van de VVD voor de verkiezingen van 1963 zien we uitsluitend fractievoorzitter van Riel aan een tafeltje, die zich verontschuldigt voor het binnendringen van de huiskamer. Wat hij verder zegt is afwisselend institutioneel en persoonlijk van aard. Op 20-4-1971 zendt de VVD een programma uit waarin enkele politici in gesprek gaan met ondernemers. Hierin komt wat meer persoonlijke inhoud aan bod en hebben de politici het over hun gevoelens en professionele achtergrond. In het programma van 1977 zien we een vraaggesprek tussen Hans Wiegel en enkele liberale kiezers. Opvallend is de wijze waarop Wiegel vanuit de partij spreekt. Dit zien we terug in 1981, waar hij de inleiding van het programma verzorgt waarin hij de prestaties van de regering beschrijft. Bij zijn inleiding van Minister Pais en van der Klaauw, gaat hij in op hun persoonlijke achtergrond en gevoelens. Wanneer zij zelf aan het woord zijn komt het eigen politiek handelen gedetailleerd aan bod. In het programma uit 1989 is de institutionele toon erg opvallend. Eerst beschrijft de voice-over het beleid van de regering CDA/VVD, waarna lijsttrekker Voorhoeve sprekend vanuit partijperspectief een aantal argumenten geeft waarom er op de VVD moet worden. In 1994 gaat Frits Bolkestein zeer persoonlijk in op heersende problemen. Hij beschrijft de gevoelens die hij

hierbij heeft en spreekt veel vanuit persoonlijke titel, onder andere over zijn leven voor de politiek. Opvallend is dat de laatste secondes gevuld worden met een foto van Bolkestein met daarnaast de tekst ‘wat dit land nodig heeft’. In 2003 komt Gerrit Zalm veelvuldig in beeld in zijn dagelijkse doen, maar verder blijkt de inhoud weinig van personalisering. Wel noemt hij zijn ervaring als oud-Minister van Economische Zaken. Het programma uit 2010 is opvallend in dat op de stemoproep van Rutte na alleen burgers aan het woord komen. Zij hebben het uitsluitend over VVD-beleid. Opvallend is het programma van de VVD uit 2012, waarin Mark Rutte met aandacht voor zijn gevoelens en individueel politiek handelen de partijstandpunten uitdiept. In de geselecteerde programma’s van de VVD lijkt er geen sprake te zijn van personalisering. Er lijkt eerder net als bij D66 sprake te zijn van het omgekeerde, hoewel dit slechts een vage trend lijkt te zijn.

In het eerste programma uit de selectie van de PvdA uit 1963 valt op dat sporter Roel Wiersma het woord krijgt, die uitlegt waarom hij PvdA kiest. In het programma voert een institutionele insteek de boventoon en wordt gesproken vanuit de partij. De programma’s van 1967 tot en met 1977 zijn wat meer gericht op individuen. Zo wordt in het programma uit 1966 gesproken over de noodzakelijkheid van een democratiseringsproces binnen de PvdA. Ook het programma uit 1971 is opvallend. Hierin komt alleen VARA-voorzitter Kloos aan het woord die rijdend een beschrijving geeft van de beoogde leden van het ‘schaduwkabinet’ Den Uyl. Het is hierdoor vergelijkbaar met het programma uit hetzelfde jaar van D66. De spreektekst van Kloos is veelal op persoonlijke titel en niet vanuit de partij, waarschijnlijk aangezien hij geen politicus is. Ook opvallend is het programma uit 1986, waarin we destijds vakbondsleider Kok en Den Uyl op pad zien naar een fotoreportage voor de verkiezingsaffiches, waar zij gezamenlijk op komen te staan. Hen worden persoonlijke vragen gesteld. In de antwoorden hierop gaan zij veelvuldig in op gevoelens die zij hebben. Zo gaat Den Uyl in op de wens die hij had niet langer in de politiek te blijven en hoe hij het ervaart overal op de verkiezingsposters te staan. Ook in 1994 zond de PvdA een opmerkelijk programma uit. Hierin vertelt Kok over zijn jeugd en ouders en hoe dit hem persoonlijk gevormd heeft en nog steeds beïnvloed in zijn politieke activiteiten. De programma’s hierna tot en met 2006 zijn minder opvallend en minder persoonlijk. De programma’s die uitgezonden zijn in 2010 en 2012 zijn weer opvallend persoonlijk. Bij de PvdA valt dus van 1963 tot en met 2012 een schommeling waar te nemen in inhoud die gelieerd wordt aan personalisering. Door de programma’s van 2010 en 2012 is er mogelijk sprake van lichte personalisering in de ZPP van de PvdA, maar waarschijnlijker is dat het hier uitschieters betreft. Samenvattend lijkt er in de programma’s van D66 een omgekeerd proces van personalisering, wat mogelijk verklaard kan worden doordat deze partij net begon in 1967. In het geval van de

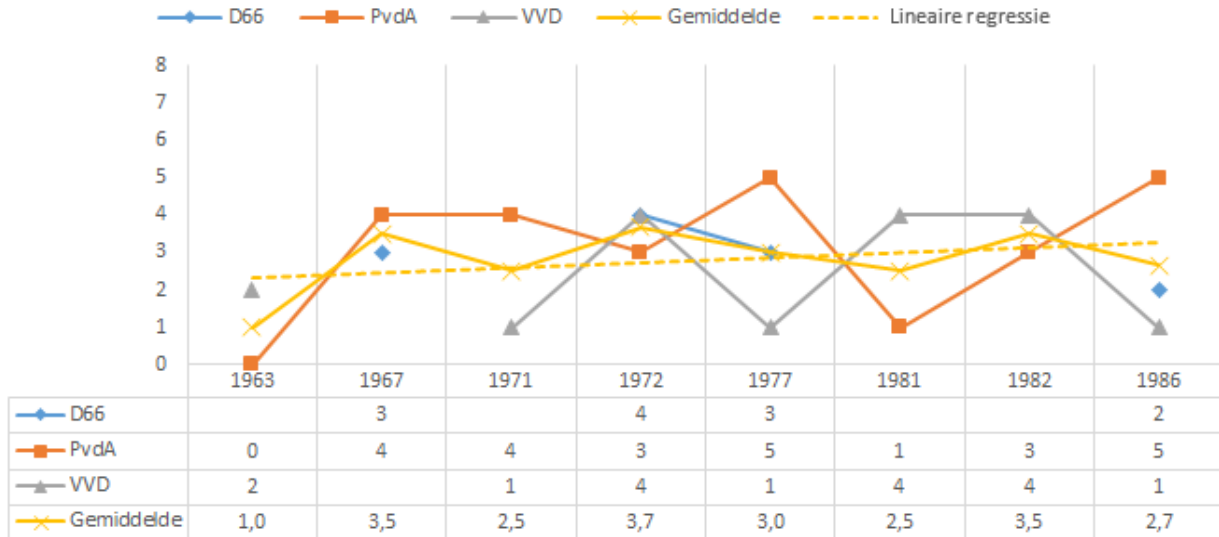
VVD is er minder duidelijk te spreken over een trend, maar lijkt deze net als bij D66 eerder in omgekeerde richting te zijn. Bij de PvdA lijkt er sprake te zijn van een schommeling wanneer de uitschieters van 2010 en 2012 buiten beschouwing worden gelaten. Bij elkaar ontcrachten deze resultaten de personaliseringshypothese.

6.2 Kwantitatieve analyse

De resultaten uit de kwalitatieve analyse kunnen aan de hand van de tien personaliseringsvariabelen op kwantitatieve wijze getoetst worden. Deze gegevens zijn allereerst per variabele bestudeerd. Hieruit valt echter geen duidelijke lijn op te maken.⁴ Om meer overzicht te krijgen zijn deze gesommeerd, om zo een samengestelde variabele te vormen. In Figuur 1 vallen de resultaten te zien van deze samengestelde variabele van 1963 tot en met 1986. In Figuur 2 zijn de resultaten te zien van de rest van de onderzoeksperiode, 1989 tot en met 2012. In Figuur 1 valt op dat uit de resultaten geen trend blijkt. De resultaten komen redelijk overeen met de kwalitatieve analyse. De schommeling in persoonlijke inhoud in de programma's van de PvdA valt op. Het licht stijgen van het gemiddelde dat blijkt uit de regressielijn lijkt te worden veroorzaakt door de lage waardes uit 1963 en hoge waarde van de PvdA in 1986. Er lijkt geen sprake te zijn van een algemene trend. De lineaire regressie laat een licht stijgende lijn zien. Uit de scores van de VVD valt geen richting op te maken. Uit de waardes van de PvdA lijkt een lichte vorm van personalisering op te maken. Lineaire regressie van de gemiddelde waardes over de periode 1963 tot en met 1986 geeft een niet significant regressiecoëfficiënt van 0,021 met een 95% betrouwbaarheidsinterval van -0,093 tot 0,14.

⁴ Zie Appendix B

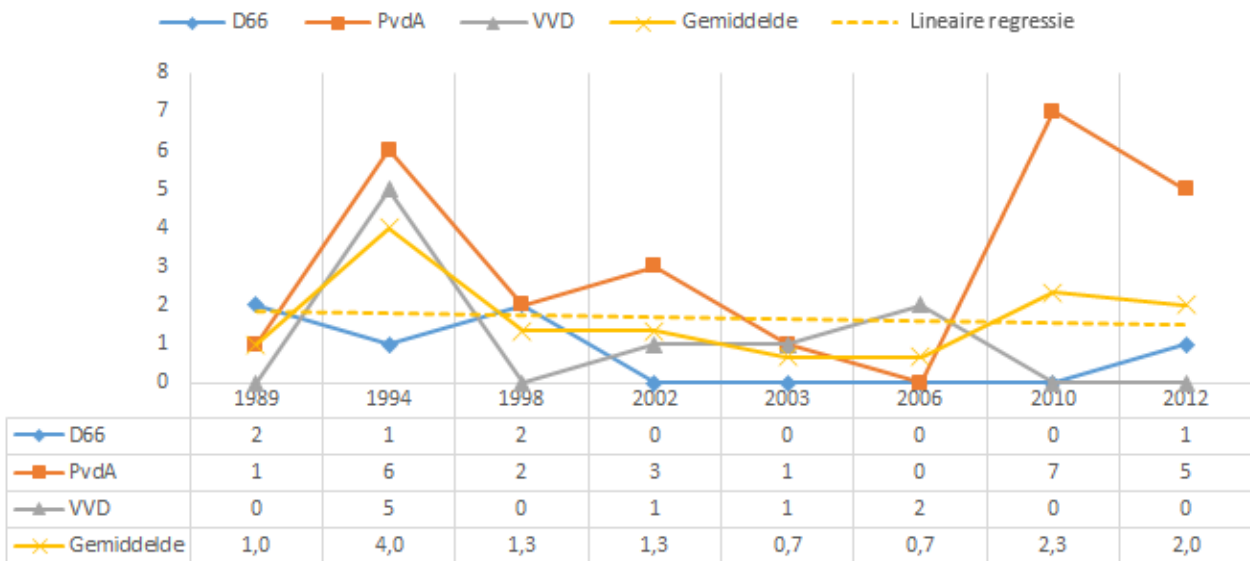
PERSONALISERING 1963-1986 SAMENGESTELDE VARIABLE

Figuur 1

Figuur 2 laat ook geen duidelijke lijn zien. Opvallend zijn de hoge scores van 1994 van alle partijen. Uit de kwalitatieve analyse kan geconcludeerd worden dat dit per toeval is. Ook vallen de hoge scores van de PvdA voor de verkiezingen van 2010 en 2012, net als deze programma's in de kwalitatieve analyse opvielen. De suggestie van personalisering uit Figuur 1 lijkt zich in de waardes van Figuur 2 door te zetten. Ook voor deze serie volgt uit lineaire regressie een niet significant coëfficiënt, dit keer van $-0,014$ met en 95% betrouwbaarheidsinterval van $-0,15$ tot $0,13$.

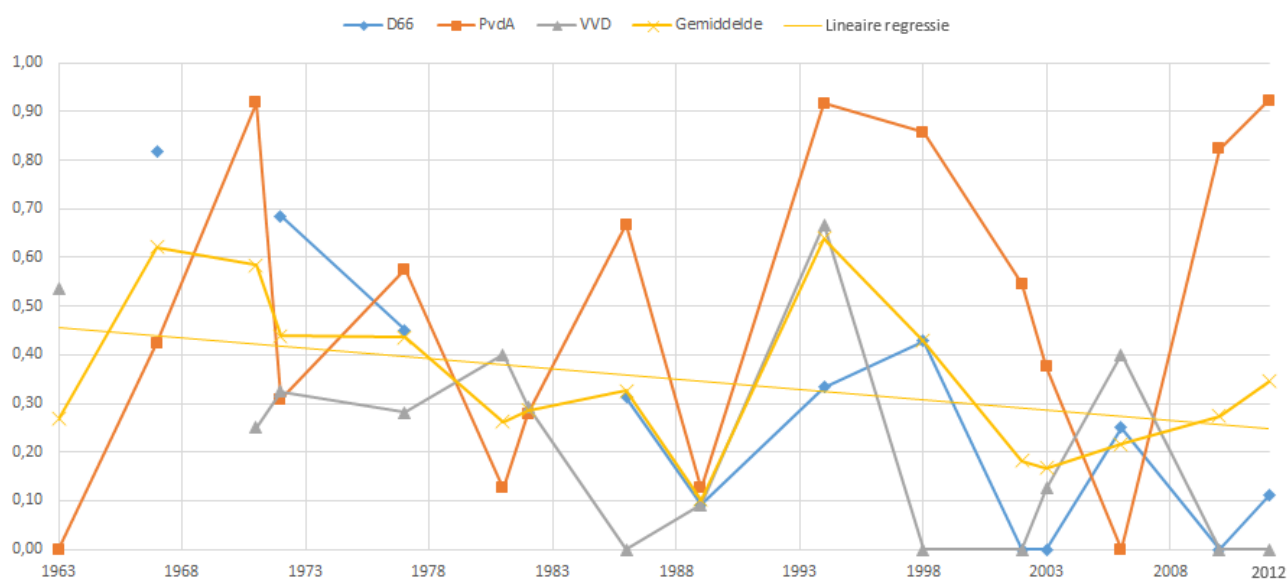
PERSONALISERING 1989-2012 SAMENGESTELDE VARIABLE

Figuur 2

In een separate analyse kan de personaliseringshypothese getoetst worden over het gehele spectrum van 1963 tot en met 2012, een periode van 49 jaar. Hiervoor wordt verhouding van zinnen gesproken vanuit persoonlijke titel ten opzichte van het totaal aantal zinnen vanuit persoonlijke plus institutionele titel genomen. In Figuur 3 vallen hiervan de resultaten af te lezen. Voor alle partijen lijken deze vrij willekeurig te variëren over de tijd. Uit de regressielijn blijkt een licht dalende trend. Het regressiecoëfficiënt tussen de waardes voor personalisering en de verkiezingsjaren is $-0,004$, maar is niet significant, met een betrouwbaarheidsinterval van 95% van $-0,010$ tot $0,002$.

VERHOUDING GEPERSONALISEERDE INHOUD 1963-2012

Figuur 3

7 Conclusies en slotbepalingen

In dit onderzoek is de personaliseringshypothese getoetst op verschillende wijze getoetst. Televisieprogramma's in de ZPP zijn op kwalitatieve en kwantitatieve wijze geanalyseerd. Voor het kwantitatieve onderzoek is gebruik gemaakt van een codeerschema. Uit de periode van 1963 tot en met 2012 zijn 43 programma's geselecteerd van D66, de PvdA en de VVD. Deze selectie bestaat uit de programma's die zo kort mogelijk voor iedere Tweede Kamerverkiezingen zijn uitgezonden. Uit de kwalitatieve analyse blijkt gemiddeld genomen geen duidelijke lijn. Bij D66 lijkt het tegenovergestelde van personalisering het geval te zijn, wat mogelijk verklaard kan worden doordat deze partij net opgericht was in 1967. Uit de programma's van de VVD blijkt geen duidelijke trend. De programma's van de PvdA wekken de suggestie van personalisering, maar het gaat hierbij om een mogelijk zwak effect. Samengesteld bieden de personaliseringsvariabelen die volgen uit het codeerschema op zichzelf onvoldoende duidelijkheid. Samengesteld blijkt uit deze resultaten geen duidelijke lijn. Lineaire regressie laat tegenstrijdige resultaten zien met een licht stijgende lijn van 1963 tot en met 1986 en een licht dalende lijn van 1989 tot en met 2012. De regressiecoëfficiënten zijn echter niet significant.

Concluderend is in dit onderzoek op basis van de kwalitatieve analyse geen personalisering vastgesteld in de televisieprogramma's in de ZPP, in de periode van 1963 tot en met 2012. De

kwantitatieve resultaten lijken hetzelfde beeld te laten zien, maar zijn niet significant.

Meer onderzoek is echter geboden. Voor toekomstig onderzoek is gebleken dat de programma's in de ZPP een geschikte bron kunnen vormen, waaruit in dit onderzoek slechts een deel is geanalyseerd. Mogelijk kan door een bredere selectie van televisieprogramma's een duidelijker resultaat worden verkregen. Ook kan worden overwogen de radioprogramma's in de ZPP te analyseren. Mogelijk biedt dit een bron waar andere factoren constanter zijn gebleven dan bij televisieprogramma's, doordat de opzet van radioprogramma's minder veranderd lijkt te zijn in vergelijking met televisie.

8 Referenties

- Andeweg, R.B., & van Holsteyn, J.J.M. (2006). Niemand is groter dan de partij: Over de personalisering van de Nederlandse electorale politiek. G. Voerman, *Jaarboek Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen 2006* (Vol. 2008, 105 - 134). Groningen: Rijksuniversiteit Groningen/DNPP.
- Andeweg, R.B., & van Holsteyn, J.J.M. (2008). Personalisering van de politiek is een mythe: Niemand is groter dan de partij, *NRC Handelsblad*.
- Bank, J. Th. M. (1989). Televisie in de politieke cultuur van de jaren zestig. J. T. v. d. Berg, *Tussen Nieuwspoort en Binnenhof: de jaren zestig als breuklijn in de naoorlogse ontwikkelingen in politiek en journalistiek* (34 - 41). Den Haag: SDU.
- Brettschneider, F., & Gabriel, O.W. (2002). The Nonpersonalization of Voting Behavior in Germany. A. King, *Leaders' Personalities and the Outcomes of Democratic elections* (127-157). Oxford, NY: Oxford University Press.
- Politiek Compendium. (2009). De jaren dertig. 12-5-2013, <http://www.politiekcompendium.nl/9351000/1f/j9vvh40co5zodus/vi6wee00i8tm>
- Dongen, M. v. (1997). *Televisieuitzendingen in het kader van de zendtijd voor politieke partijen 1962 - 1986* (Vol. 13): Amsterdam : Nederlands Audiovisueel Archief Amsterdam.
- Dongen, M. v. (1998). *Televisieuitzendingen in het kader van de zendtijd voor politieke partijen 1986 - 1994* (Vol. 19): Amsterdam: Nederlands Audiovisueel Archief Amsterdam.
- Dragstra, L. (2006). Zendtijd voor politieke partijen 1925 - 2006. *Mediaforum*, 2006(11/12), 346 - 355.
- Gelder, H. v. (1989). Reclamespots voor politieke partijen: korter maar nog steeds even knullig, *NRC Handelsblad*.
- Beeld en Geluid. (2012). De collectie zendtijd voor politieke partijen. 19-5-2013, <http://www.beeldengeluid.nl/en/node/5097>
- Hoogendijk, F.A. (1971). *Partijpropaganda in Nederland*. Amsterdam: Agon Elsevier.
- Irwin, G.A., & van Holsteyn, J.J.M. (2008). Scientific Progress, Educated Guesses or Speculation? On some Old Predictions with Respect to Electoral Behavior in the Netherlands. *Acta Politica*, 43, 180 - 202.
- Kaase, M. (1994). Is There Personalization in Politics? Candidates and Voting Behavior in Germany. *International Political Science Review*, 15(3), 211-230.
- Karvonen, Lauri. (2010). *The Personalisation of Politics - a study of parliamentary democracies*. Colchester: ECPR Press.
- Laan, C. v.d., Lagas, T., & Zandbergen, K. (2011). Weglopers missen veel bij zendtijd politieke partijen, *Trouw*.
- Langer, A.I. (2009). The Politicization of Private Persona: Exceptional Leaders or the New Rule? The Case of the United Kingdom and the Blair Effect. *The International Journal of Press/Politics*, 15(60), 60-76.
- McAllister, I. (2009). The Personalization of politics. R. J. Dalton & H. D. Klingemann, *The Oxford Handbook of Political Behavior* (Vol. 2009, 571-588). Oxford: Oxford University Press.
- NRU/NTS-SDO. (1968). TV-Uitzendingen politieke partijen 1968.
- Poguntke, Th., & Webb, P. (2005). The presidentialization of politics in democratic societies: A framework for analysis. T. Poguntke & P. Webb, *The Presidentialization of*

- Politics. A Comparative Study of Modern Democracies* (1 - 25). Oxford: Oxford University Press.
- Rahat, G., & Shefer, T. (2007). The Personalization(s) of politics: Israel, 1949 - 2003. *Political Communication*(24), 65 - 80.
- Voerman, G. (26-6-2007). Persoon van de politicus gaat er meer toe doen, *Trouw*.

Appendix A – Codeerschema

1. Uitzenddatum televisieprogramma:
dd-mm-jjjj
2. Partij:
VVD
PvdA
D66
3. Tweede Kamerverkiezingen:
1963: 15-5-1963
1967: 15-2-1967
1971: 28-4-1971
1972: 29-11-1972
1977: 25-5-1977
1981: 26-5-1981
1982: 8-9-1982
1986: 21-5-1986
1989: 6-9-1989
1994: 3-5-1994
1998: 6-5-1998
2002: 15-5-2002
2003: 22-1-2003
2006: 22-11-2006
2010: 9-6-2010
2012: 12-9-2012
4. Lengte programma:
mm:ss
5. **Individu:** Komt een individueel politicus ter sprake?
(*Bijv. ik, Lubbers, Minister Pais, etc.*)
0: Nee
1: Ja
6. **Individueel handelen:** Wordt individueel politiek handelen genoemd?
(*Bijv. een wetsvoorstel, motie, vragen bij debat van een specifiek politicus, etc.*)
0: Nee
1: Ja
7. **Familie:** Komen familieleden of het komt de thuissituatie van een politicus ter sprake of in beeld?
0: Nee
1: Ja
8. **Levensstijl:** Komt de persoonlijke levensstijl van een politicus ter sprake?
(*Bijv. hobby's, recreatieve activiteiten, sociale activiteiten, persoonlijke voorkeur wat betreft voedsel, sport, boeken, muziek, etc.*)
0: Nee
1: Ja
9. **Jeugd:** Gaat het programma in op de opvoeding of jeugd van een politicus?
(*Bijv. jeugdvrienden, etc.*)
0: Nee
1: Ja
10. **CV:** Wordt er gerefereerd naar de opleiding of activiteiten buiten de politiek van een

politicus?

0: Nee

1: Ja

11. **Gevoelens:** Wordt er gesproken over gevoelens van een politicus?

0: Nee

1: Ja

12. **Stem X:** Wordt er opgeroepen te stemmen op een persoon i.p.v. de partij? (B.v. Stem Lubbers, Laat Lubbers zijn karwei afmaken, etc.)

0: Nee

1: Ja

13. **Instituut:** Hoeveel zinnen worden gesproken vanuit of zijn nauw verband aan de volgende instituten?

(Bijv. vanuit partij (we, wij, ons, etc. bij referentie aan partij), partijnaam, lijst X, de confessionelen, lijsttrekker, Premier, Minister, VVD-minister, fractievoorzitter, etc.)

Indien een zin over een persoon en een instituut gaat naar inschatting indelen naar waar de nadruk op ligt.

14. **Persoon:** Hoeveel zinnen gaan over of zijn vanuit een politicus?

(Bijv. naam, ik, mijn, hij (ik, mijn, hij, etc. alleen als het een politicus betreft), Lubbers, Minister Pais, etc.)

Appendix B – Data

Uitzenddatum	Partij	Verkiezingen	Lengte	Individu	Individueel handelen	Familie	Levensstijl	Jeugd	CV	Gevoelens	Stem X	Instituut	Persoon	Bron
3-4-1962	VVD	1963	9:34	1	0	0	0	0	0	1	0	19	22	Beeld en Geluid
22-4-1963	PvdA	1963	9:32	0	0	0	0	0	0	0	0	5	0	Beeld en Geluid
-	D66	1963												
-	VVD	1967												
27-6-1966	PvdA	1967	9:51	1	1	0	1	0	0	1	0	19	14	Beeld en Geluid
25-1-1967	D66	1967	4:20	1	1	0	0	0	0	1	0	2	9	Beeld en Geluid
20-4-1971	VVD	1971	9:40	1	0	0	0	0	0	0	0	24	8	Beeld en Geluid
21-4-1971	PvdA	1971	9:50	1	1	0	1	0	1	0	0	3	34	Beeld en Geluid
-	D66	1971												
20-11-1972	VVD	1972	9:39	1	1	0	0	1	0	1	0	27	13	Beeld en Geluid
26-4-1972	PvdA	1972	9:54	1	1	0	0	0	0	1	0	9	4	Beeld en Geluid
20-11-1972	D66	1972	8:48	1	1	0	0	0	1	1	0	17	37	Beeld en Geluid
10-5-1977	VVD	1977	9:53	1	0	0	0	0	0	0	0	23	9	Beeld en Geluid
16-5-1977	PvdA	1977	10:10	1	1	0	1	0	0	1	1	17	23	Beeld en Geluid
19-4-1977	D66	1977	9:55	1	1	0	1	0	0	0	0	11	9	Beeld en Geluid
22-4-1981	VVD	1981	9:25	1	1	0	0	0	1	1	0	24	16	Academia
14-5-1981	PvdA	1981	10:02	1	0	0	0	0	0	0	0	14	2	Beeld en Geluid
-	D66	1981												
27-8-1982	VVD	1982	9:57	1	0	0	0	0	1	1	1	29	12	Academia
23-8-1982	PvdA	1982	9:59	1	0	0	0	0	0	1	1	26	10	Academia
-	D66	1982												
14-5-1986	VVD	1986	9:59	1	0	0	0	0	0	0	0	19	0	Beeld en Geluid
9-5-1986	PvdA	1986	10:00	1	1	0	1	0	0	1	1	11	22	Academia
12-5-1986	D66	1986	10:00	1	0	0	0	0	0	0	1	22	10	Academia
25-8-1989	VVD	1989	2:05	0	0	0	0	0	0	0	0	10	1	Academia
31-8-1989	PvdA	1989	5:00	0	1	0	0	0	0	0	0	7	1	Academia
30-8-1989	D66	1989	2:10	1	0	0	0	0	0	0	1	10	1	Academia
2-5-1994	VVD	1994	3:00	1	0	0	1	1	1	1	0	2	4	Academia
18-4-1994	PvdA	1994	3:00	1	1	1	0	1	1	1	0	1	11	Academia
12-4-1994	D66	1994	3:00	1	0	0	0	0	0	0	0	4	2	Academia
20-1-1998	VVD	1998	3:00	0	0	0	0	0	0	0	0	8	0	Academia
27-1-1998	PvdA	1998	3:00	1	0	0	0	0	0	1	0	1	6	Academia
26-1-1998	D66	1998	3:00	1	1	0	0	0	0	0	0	8	6	Academia
25-4-2002	VVD	2002	2:59	0	0	0	0	0	0	1	0	10	0	Beeld en Geluid
28-4-2002	PvdA	2002	2:51	1	1	0	0	0	0	1	0	5	6	Academia
9-4-2002	D66	2002	2:45	0	0	0	0	0	0	0	0	6	0	Academia
18-1-2003	VVD	2003	2:57	1	0	0	0	0	0	0	0	7	1	Academia
12-1-2003	PvdA	2003	2:57	1	0	0	0	0	0	0	0	5	3	Academia
13-1-2003	D66	2003	2:59	0	0	0	0	0	0	0	0	9	0	Academia
3-10-2006	VVD	2006	2:59	1	1	0	0	0	0	0	0	12	8	Beeld en Geluid
12-11-2006	PvdA	2006	2:39	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	Beeld en Geluid
4-11-2006	D66	2006	2:29	0	0	0	0	0	0	0	0	6	2	Beeld en Geluid
18-5-2010	VVD	2010	2:43	0	0	0	0	0	0	0	0	5	0	Academia
19-5-2010	PvdA	2010	2:49	1	1	1	1	1	1	1	0	3	14	Academia
17-5-2010	D66	2010	2:48	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	Academia
22-8-2012	VVD	2012	2:24	0	0	0	0	0	0	0	0	7	0	Beeld en Geluid
21-8-2012	PvdA	2012	2:49	1	1	0	0	1	1	1	0	1	12	Academia
21-8-2012	D66	2012	2:54	1	0	0	0	0	0	0	0	8	1	Beeld en Geluid